

MIKÓ IMRE LEVÉLVÁLTÁS JÓZSA BÉLAVAL 1943-BAN

Történelmi háttér

A fasiszta hatalmak kierőszakolta bécsi diktátum súlyos következményei szakirodalmunkban és közírásunkban, helyesen, tág teret kaptak. Nem mondható el ugyanez egészen az utóbbi időkig a kettévágott Erdély, különösen annak Horthyuralom alá került északi része társadalmi, politikai életének mélyreható elemzéséről. De örvendetes, hogy az ilyen tárgyú közlések az utóbbi években megsaporodtak. Ezek között különösen számottevő I. Micunak és A. Simionnak a Román Kommunista Párt Központi Bizottsága mellett működő Történelmi és Társadalompolitikai Tanulmányi Intézet égisze alatt, az *Evocări* sorozatban Józsa Béla címmel megjelent könyve — illetékes, elmélyült bevezetőjét Vincze János írta —, valamint Bányai Lászlónak a román nép és az együttélő nemzetiségek közös történetét széles perspektívában áttekintő munkája (*Pe făgașul tradițiilor frăjești*) és más írások. Az átfogó vagy egyes részletkérdéseket tárgyaló könyvek, tanulmányok, cikkek mellett a hiteles helyzetkép kialakításához messzemenően hozzájárul az eddig nem közölt kordokumentumoknak, közéleti személyiségek visszaemlékezéseinek, levelezésének a publikálása.

Erdélynek az akkori Magyarországhoz csatolt északi részében a hatóságok az élet minden területén meghonosították a horthysta rendszer intézményeit, azok működési elveit, azt a reakciós szellemet, mely az 1919 utáni ellenforradalmi berendezkedést jellemezte. De a szovjetellenes háborúba való belépés után és a háborús események hatása alatt a horthysta rezsim fiziognómiájában mindinkább felismerhetővé vált bizonyos kettősség: a totális fasizmussal való, fenntartás nélküli azonosulás és egy, a rendszert a háborún „átmenteni” akaró, valamelyest „liberálisabb” tendencia. Ez utóbbi jelenlétével magyarázható, hogy a hitleri Németország csatlósállama szerepét vállaló országban, ha szűkebb keretek között és rendkívüli hatalmi nyomás alatt is, de „működött” a parlament, hogy legalisan létezhetett a Szociáldemokrata Párt s néhány más ellenzéki párt — Független Kisgazdapárt, Parasztpárt —, hogy a fasiszta korporatív szövetségek mintájára létrehozott Nemzeti Munkaközpont meglelte ellenére igen széles körű és hatékony legalis tevékenységet fejtettek ki a szakszervezetek, bizonyos kulturális, irodalmi csoportosulások.

Az „átmentők”, az 1944 márciusáig kormányon levő horthysta körök rivalizáltak a szélsőjobboldali, a hitlerizmus nyílt ügynökségeiként szereplő pártokkal (imrédysták, nyilasok), de nem léptek fel teljes szigorral ellenük. Ezzel szemben az uralkodó körök minden politikai árnyalata egyetértett a ténylegesen haladó törekvések, de különösképpen a kommunisták elleni terror alkalmazásában. Úgy alakult tehát a helyzet, hogy a két csoportosulás versengett a hatalom birtoklásáért, de szoros szövetséget kötött a forradalmi mozgalmak, főleg a kommunisták elleni legkönyörtelenebb fellépés tekintetében. Rendkívül jól kiépített és szerteágazó elnyomó

apparátus — a politikai rendőrség, a csendőrnnyomozó szervek, a Vezérkari Főnökség nyomozó osztálya (tevékenységüket volt hivatott összehangolni az Államvédelmi Központ), különleges bíróságok, besúgók széles hálózata — állott rendelkezésükre. Ezek terrorja, kegyetlen gyilkosságai vetelkedtek a hitleri állam hasonló intézményeinek közismert módszereivel.

A magyarországi horthysta rezsim politikai képletének kihatásai Észak-Erdélyben is érződtek 1940—1944 között. De itt a helyzet még súlyosabb volt annak következtében, hogy a horthysta hatóságok minden eszközt felhasználtak a lakosság román nemzetiségű tömegeinek elnyomására. Nyílt sovíniszta uszítást, elnemzetietlenítő politikát folytattak, s közvetlenül üldözésnek vetették alá a román és zsidó nemzetiségű állampolgárokat (munkaszolgálat, elhurcolás).

1940 nyarán a Román Kommunista Párt szervezetei és az irányításuk alatt álló mozgalmak (mindenekelőtt az Elkésfront és a MADOSZ) határozottan állást foglaltak és harcoltak a bécsi diktátum ellen. Észak-Erdély kommunistáinak a feladata különlegesen bonyolulttá vált, mert új helyzetbe kellett beilleszkedniük, és át kellett szervezniük soraikat. 1940 őszén a Román Kommunista Párt Központi Bizottsága a Kommunista Internacionálétól kapott utasítás alapján úgy döntött, hogy az Erdély északi részében élő kommunisták szervezetei vegyék fel a kapcsolatot a Kommunista Magyarországi Pártjával, jöllehet e párt szervezeteit az erőszakszervek ebben az időben nagyon megyengítették. 1940 szeptemberétől az RKP Erdély és Bánát Területi Bizottsága helyébe megszervezték Észak-Erdély Tartományi Titkárságát; ez egy ideig nem tudta megtalálni a kapcsolatot a KMP Központi Bizottságával, és önállóan dolgozott (a Titkárság szeptember közepén éles hangú határozatban leplezi le és ítéli el a bécsi diktátumot, s ilyen értelmű röpcédulát terjeszt). Novemberben tartományi konferenciát tartottak a Titkárság működési elveinek megfogalmazására, s elhatározták, hogy a tartományi szervezetet három — Maros, Körös, Szamos — kerületre osztják.

A kommunisták észak-erdélyi szervezetei megalakulásuktól kezdve különös gondot fordítottak tömegkapcsolataik biztosítására. Amellett, hogy igyekeztek beépülni a legálisan működő Szociáldemokrata Pártba, a szakszervezetekbe és más társadalmi-kulturális tömörülésekbe, a párt kezdeményezésére és irányításával 1940 szeptemberében megalakult a Románok Nemzeti-Forradalmi Bizottsága (vezetői Pavel Bojan, Vasile Pogăceanu, ifj. Teofil Vescan); ez novemberben átalakult a Románok Nemzeti-Forradalmi Szövetségévé azzal a feladattal, hogy a kommunisták vezetése alatt szervezze és mozgósítsa a románság legszélesebb tömegeit. Később a tömegbázis kiszélesítése érdekében ezt az önálló szervezetet feloszlatták, és a kommunisták igyekeztek behatolni a legálisan működő Román Népközösségbe, feloldítva és mindinkább forradalmasítva annak munkáját. A kommunisták tevékenységének eredménye, hogy sem a nacionalista uszítás, sem a román lakossággal szemben alkalmazott nyílt terror nem tudta megbontani a román és magyar dolgozók összefogásának frontját, mely nehéz harcokban születte és edződött meg.

Észak-Erdély kommunistáinak tevékenységére súlyos csapást jelentett a rendőrség, a csendőrség és a honvéd-vezérkar elhárító osztálya szervezte nagyarányú hajtóvadászat, melynek során az 1941 nyarán elrendelt nyílt nyomozás az észak-erdélyi kommunista mozgalom teljes felgöngyölítését célozta. Ennek keretében mintegy 1200 — magyar, román, zsidó és más nemzetiségű — kommunistát tartóztattak le, a tartományi vezetőség nagyobb részével az élen. A horthysta nyomozó szervek Szamosfalva, Ákosfalva, Máramarossziget, Nagyvárad és más helységekbe gyűjtötték össze a letartóztatottakat, és elképzelhetetlenül kegyetlen kínzásokkal igyekeztek megtörni őket; ez azonban az esetek túlnyomó többségében nem járt eredménnyel. Az 1941-es nyílt nyomozás során letartóztatottak közül mintegy 800-at bíróság elé állítottak; sokan büntetőszázadba kerültek, majd a frontra küldték őket, ahol többségükben elpusztultak. Az észak-erdélyi kommunista mozgalom azonban az RKP és a KMP egészéhez hasonlóan tovább élt.

A helyi erőszakszervek 1942 elején ismét kommunista tevékenységről tesznek jelentést felsőbb hatóságoknak, ugyanazon év novemberében pedig csak a kolozsvári rendőrkapitányság már 450, a kommunista mozgalommal kapcsolatban álló személyt tart nyilván.

Az 1941-es nagy letartóztatások után — amelyek során Kohn Hillel, a tartományi vezetőség titkára és a vezetőség több tagja lebukott (Rác Gyula, Nemes József, Jakab Sándor és mások) — a kommunista mozgalom élén Józsa Béla állott, aki ekkor már **illegálisan élt. Az ő irányítása alatt újjáéledő mozgalom a különböző rétegek mozgósítására, széles körű antifasiszta front megteremtésére törekedett.**

1942 februárjában országosan megalakult a Történelmi Emlékbizottság mint a függetlenségi mozgalom legális vezető szerve. Bevallott célja az 1848—1849-es forradalom és szabadságharc ereklyéinek összegyűjtése és emlékének felelevenítése; tevékenységében, sok más haladó tudóson, művészen, nagyrészt baloldali népi frón kívül, részt vett az erdélyi kommunista munkásiró Nagy István is. Erdély északi részén a tömegmozgósítás, a munkás-paraszt szövetség kiépítése és az összes antifasiszta erők összefogása érdekében más akciók mellett (erőfeszítések földművelészekció alakítására a Parasztszövetségen belül), 1942 márciusában, 1848 évfordulója alkalmából legális kiadványként megjelentetik a 48-as Erdély című évkönyvet, mely a leghaladóbb szellemi erők összefogásának igen jó eszköze volt.

A párt és a köréje tömörülő antifasiszta erők fejlődése 1943 első felében is folytatódott, sőt fokozódott. Már a nacionalizmus, revizionizmus és álhazafiság jelszavaival 1940-ben megzavartak nagy részének tudatában is kezdett világossá válni a Horthy-rendszer igazi tartalma: a társadalmi és nemzeti elnyomás, az igazságtalan, véres háború, a teljes katasztrófába rohanás. A kommunista párton belül azonban szervezési átalakulások váltak szükségessé. Miután 1943 májusában a Kommunista Internacionálé kimondta önfelosztását, ennek példájára, kevéssel azután a KMP is feloszlatta önmagát. Ennek az akciónak a célja a kommunista pártnál szélesebb tömegbázison felépülő új szervezetnek, a Békepártnak a megteremtése, mely 1943 júliusától 1944 szeptemberéig működött, s valójában kommunista párt volt.

1943 júliusában Józsa Béla kezdeményezésére Észak-Erdélyben is hozzákezdnek a Békepárt szervezeteinek megalakításához. Már a kezdeti lépések során olyan megoldásokhoz folyamodnak, amelyek lehetővé teszik a párt körüli széles antifasiszta front további kiépítését. Augusztus végén megalakul a Békepárt észak-erdélyi Tartományi Titkársága, amely öt tagból áll, élén Józsa Bélával. A Titkársággal szoros kapcsolatban állt a Szociáldemokrata Párt balszárnyának több vezetője. A Tartományi Titkárság szeptemberben kiadott kiáltványa összefogásra szólít fel, s új Vásárhelyi Találkozó előkészítését javasolja az összes haladó erők tömörítése érdekében, különös hangsúlyt helyezve a román és a magyar tömegek testvéri szolidaritására, az egyenjogúság kivívására és biztosítására.

A horthysta hatóságok már megalakulásától kezdve erőfeszítéseket tesznek a Békepárt fizikai megsemmisítésére, s szeptemberben elrendelik Észak-Erdélyben a nyílt nyomozást. Egymást követik a letartóztatások és a kínzások a szamosfalvi kaszárnya kincókamráiban. A Tartományi Titkárság két tagját is elfogják, Jordáky Lajos letartóztatásával pedig megkísérik kompromittálni az SZDP-t. Nagy erőbevetéssel keresik a mozgalom legjelentősebb vezetőjét, Józsa Bélát. Ő ezalatt rejtékhelyéről irányítja a harcot, rendkívül éles szemmel figyeli az eseményeket, röpccédulákat, felhívásokat fogalmaz, leveleket ír közéleti személyiségeknek, igyekszik szervezni a letartóztatottak megsegítését. November 14-én azonban ő maga is a csendőrnnyomozók kezébe kerül. Napokon keresztül rettenetesen kínozzák, s az elszenvedett tortúrák következtében november 22-én meghal. Temetésén a családtagokon kívül, harcostársai közül egyedül Balogh Edgárnak sikerül részt vennie. Józsa Béla mártírhalála a demokratikus polgári körökben is felháborodást vált ki.

1943-ban a sztálingrádi csatát követően, a szövetségesek szicíliai partraszállása és Mussolini bukása után megkezdődött a Tengelyhez tartozó országokban, így a horthysta uralom alatt álló Észak-Erdélyben is, a lakosság politikai átrétegződése. A szélsőjobboldal mindinkább elszigetelődött, az antifasiszta erők fokozzák tevékenységüket, élénkül a tömegek mozgalma, amelyhez már egyes józanul gondolkodó polgári elemek, sőt arisztokraták is csatlakoznak. Kirajzolódik az antifasiszta front, az antifasiszta ellenállás perspektívája. Ez a folyamat 1944-ben tovább haladt előre — a márciusban bekövetkező hitlerista megszállás sem tudta megállítani —, s a Román Kommunista Párt vezette augusztusi antifasiszta, nemzeti fegyveres felkelés kirobbanása és győzelme nyomán odavezetett, hogy az előrenyomuló román és szovjet hadseregek harcát az észak-erdélyi, kommunisták irányította antifasiszta erők is előmozdították, és segítették őket az ország egész területének felszabadításában, majd a fasizmus végleges legyőzésében.

Ebben a történelmi keretben Mikó Imre értékes közlését a Józsa Bélával folytatott levelezésről jelentős mozzanatok tekinthetjük.

Józsa Béla a Román Kommunista Párt neveltje, a romániai kommunista mozgalom kiemelkedő vezetői közé tartozott. Magas szintű ideológiai felkészültsége rendkívül fejlett politikai érzéssel és szervezőképességgel párosult. Egyik legjellemzőbb vonása: szilárd állásfoglalása a Romániában élő magyar nemzetiség romániai sága

mellett. Sem a polgári-földesúri Románia reakciós rendszere, sem a Horthy-fasizmus elleni következetes harcában nem szűnt meg egy percre sem hangsúlyozni a hazánk területén együtt élő románok, magyarok, németek és más nemzetiségűek testvériségének, összefogásának, életük közös forradalmi alakításának szükségességét. Pártmunkájában ezt mindig szem előtt tartotta, s írásaiban is számtalanszor visszatért erre a gondolatra.

Történelmünk legsötétebb éveiben — a fasizmus előretörése és uralma idején is — Józsa Béla világosan látta, hogy a nemzeti megkülönböztetés és elnyomás, a dolgozók közötti nemzeti ellenségeskedés szítása csak az elnyomóknak, a reakciónak az érdekeit szolgálja, s azzal is tisztában volt, hogy a társadalmi és nemzeti felszabadulás egységes egészet alkot. Ez a felismerés készítette arra, hogy a legélesebben szembeszálljon a bécsi diktátummal s annak következményeivel, Románia területének megconszokításával, a sovinizmus, a nemzeti elnyomás fokozásával és az igazságtalan háborúba való belépéssel.

Józsa Béla megtörhetetlen kommunista meggyőződése, mély hazafisága és az együtt élő dolgozók közös sorsába, egyenjogú testvéri barátságába vetett hite érződik az alább közölt dokumentumokban is.

Gáll János

Érdeklődéssel olvastam az *Evocări* című sorozatban megjelent *Józsa Béla* (1898—1943) című román nyelvű tanulmányt, I. Micu és A. Simion munkáját s Vincze Jánosnak a kortárs és harcostárs illetékességével hozzá írt előszavát. Magam is, mint a szóban forgó kor tanúja és szereplője, sok mindenre kaptam benne választ, ami akkor nem volt ismeretes előttem. Józsa Bélát sem ismertem személyesen, csak létezéséről tudtam, egy-egy írását olvastam. A körülmények azonban úgy hozták magukkal, hogy halála előtt néhány hónappal mégis kapcsolatba kerültem vele.

Az RKP Központi Bizottsága mellett működő Történelmi és Társadalompolitikai Tanulmányi Intézet kiadásában 1971-ben megjelent könyv többek között nyilvánosságra hozza Józsa Béla 1943. május 9-e és október elseje közötti feljegyzéseit. A füzetet, amely e feljegyzéseket tartalmazza, Józsa Béla letartóztatása után találták meg egy szénaboglyában.

Augusztus 3-án kelt jegyzetében leírja, hogy a szociáldemokraták és a kiszagdapártiak már megegyeztek, a két párt vezetői, Peyer Károly és Tildy Zoltán pedig emlékiratot nyújtottak át Kállay Miklós miniszterelnöknek. Majd hozzátéveszi: megkértem J.-t, igyekezzék találkozni Mikló Imrével.

Józsa Béla a konspiráció szabályaihoz tartotta magát. Azokat, akik a mozgalommal közvetlen kapcsolatban állottak, csak fedőnéven említi, míg a többieknek, így nekem is, kiírja a nevünket. Engem abban az időben, mint a szóban forgó Peyer Károlyt, Tildy Zoltánt, valamint Varga Bélát és Bajcsy-Zsilinszky Endrét, akik a későbbi feljegyzésekben szerepelnek, mentelmi jogunk védett. Az

említett J., aki a kapcsolatot felvette velem, Jordáky Lajos volt.

Józsa Béla augusztus 3-i feljegyzése azzal folytatódik, hogy még aznap hosszú levelet küldött nekem, s J.-t azzal is megbízta, keressen kapcsolatot a kiszagdák szervezetének fiataljaival.

A következő, reám vonatkozó jegyzet augusztus 15-ről szól. Józsa Béla szükségesnek tartotta feljegyezni, hogy J. beszélt velem, s én ez alkalommal hajlékonyabbnak mutatkoztam. Azonnal beleegyeztem abba, hogy a munkáskérdést nem kell erőltetni, s lemondtam arról, hogy a munkásságot mi (értsd ezen a polgári elemeket) szervezzük meg. Tudatában voltam — írja Józsa Béla —, hogy a háborút elvesztettük. Megígértem, megbeszélem a dolgot barátaimmal, s azután hajlandó vagyok tárgyalásra. Egyőbként J. még Term...-mel is tárgyalt (a *Termés* című folyóirat munkatársai), s ők is hajlandók voltak közeledni.

Eddig a feljegyzések. Az események megértéséhez tudni kell, hogy 1943. július 10-én az angol—amerikai csapatok partraszálltak Sziciliában, s ezzel egyidejűleg új lendülettel folytatódott a szovjet haderő támadása. A hitlerista Németországgal szövetséges országokban mindenfelé kísérlet történt az egységes antifasiszta politikai arcvonal kialakítására. Kezdeményezők a kommunisták voltak.

Én magam akkor kolozsvári ügyvéd és országgyűlési képviselő voltam, az Erdélyi Párt vezetőségi tagja. 1943 nyarán történt, hogy kézírásos levelet kaptam augusztus 10-i dátummal egy magát megnevezni nem akaró magyar munkástól. A levél így szólt:

Képviselő Úr!

„Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés” című könyvét — már nem tudom hányadszor — böngészve gondoltam arra, hogy írök Önnek. Most, amikor a történelem legsúlyosabb viharába kerültünk bele mi magyarok, amikor ez a vihar úgy az egész néplünk, mint egyéni életünket is elseperheti, s amikor ennek megakadályozása minden becületes ember kötelessége, akkor azt hiszem, nem mellékes, hogy megismerjünk egymás őszinte véleményét a kérdésekről. Igaz ugyan, hogy eddig is ismertük egymást mondjuk úgy — régi értelemben, vagyis mi munkások figyelemmel kísértük a magyar értelmiség ténykedését — így az öné is — úgy a kisebbségi időkben, valamint a sokkal nagyobb vizsgát jelentő bécsi döntés utáni szakaszban.

Igy az elmúlt években Önben csak az Erdélyi Párt egyik hangadóját láttuk, ennek a nevében beszélt, ennek a politikáját hangsúlyozta eddig és hangsúlyozza ma is.

Önök ismerik az erdélyi munkásság hangulatát, véleményét, bajait. Hiszen az erdélyi munkásság egységesen csatlakozott ehhez a párthoz, amelyik kezdve Kolozsvártól Nagybányáig, Váradtól a Maros völgyéig munkásértekezleteket tartott, a munkásságnak képviselői vannak a parlamentben, akik ahogy mondják „a munkásság ültőerén tartják a kezüket”, és az erdélyi munkásság igazi hangját szólaltatják meg. Hogy aztán a munkásság igazi hangja mégis más, arról ők éppen úgy nem tehetnek, mint olasz kollégáik, a korporációk fasiszta vezetői, akik addig hangoztatták, hogy az olasz nép, az olasz munkásság milyen töretlen egységben áll a Duce mögött, míg az olasz nép és munkásság érhetőbben bizonyítottotta be, hogy: nem. A kiábrándulás pedig gyors (erős) volt és elég csúfos.

S ahogy ott, éppúgy itt is csalhat a látszat. Ha a magyar értelmiséget vizsgáljuk, azt hiszem, itt is hasonló helyzetet találunk. Mert nagyon nehéz elképzelni azt, hogy pld. Képviselő Úr, aki fentemlített füzetében megmutatta, hogy ismeri a társadalmi fejlődés irányát, ismeri [...] Erdély társadalmi, gazdasági és nemzetiségi viszonyait, aki még 1932-ben úgy fogalmazta meg a magyar értelmiségről szóló felfogását, hogy: „Beállunk közketonának a magyar jövő, a munkások és parasztek sorába s az ő érdekük értelmi szolgálatában keressük letűnő középosztályunk új nemzedékének a jövő társadalomhoz való jogát”, az máma ezekben a sorsdöntő pillanatokban azonosítaná magát a politikai iránnyal, amely éppen a munkás- és paraszttömegek jogai és szabadsága ellen tör!

Az Erdélyi Párt politikájára pedig — sajnos — az az irány gyakorol döntő befolyást, amelyik éppen most, amikor világszerte a letiport, elnyomott nemzetek és osztályok szabadságukért harcba lépnek — ennek a szabadságnak ellensége és strásója akar lenni. Jól ismerjük az Albrecht Dező és társai gyűlölködő magatartását, ismerjük a megvadult báró Atzél kijelentéseit, hogy: „Az utolsó pillanatban is lesz még időnk a munkások és zsidók ellen szentbertalan éjszakát rendezni”, s hogy „a nemzetiségi kérdést úgy lehet megoldani, hogy minden oláht kiirtunk” és tudjuk, hogy ezt a kijelentést minden megjegyzés vagy tiltakozás nélkül hallgatták végig a magyar értelmiségiek. S tudjuk azt is, hogy egy ilyen örültnek milyen hatalom van a kezébe adva, s hogy ezt a hatalmat hogy hasznosítja ő saját hasznára, román parasztek kifosztására.

Mindaz nem hiszem, hogy a magyar egységet szolgálná, sem a román néppel való megbékélést, amiről pedig Ön olyan meggyőzően írt annak idején könyvében, s amiről annyit szónokoltak az utóbbi időben. Viszont nem tudunk arról, hogy mindezekkel szemben az Erdélyi Párton belül a nyilvánossággal szemben csak egy gyöngye hang is hallatszott volna.

Mindig mindent meg lehetett magyarázni az „egység megőrzésével”, de ma ezekben a kérdésekben a hallgatás azt jelenti, hogy aki hallgat, azonosítja magát fentiekkel. S ma vajon milyen egység fontosabb és kifelé való papír erdélyi egysége, ami öncsalás és holnap semmivé válik, vagy a dolgozó tömegek és a becületes erdélyi magyar értelmiség igazi őszinte összefogása a pártkereteken és osztálykorlátokon átnyúlva?

Nem, nem szolgálatot vár ez a munkásság, ez a parasztság az értelmiségtől — ahogy Ön fogalmazta —, hanem vállvetett együttthaladást, de becületes együttthaladást, olyan emberekkel, akik nem idegen célokba kapcsolódva akarják egyéni vagy szűk osztályérdekük pecsenyéjét siltőgetni, hanem a magyar nép igazi demokratikus erejének, szabadságának a kibontakozását akarják elősegíteni. S hogy, az így szabaddá vált magyar nép szabadon foghasson neki a vele együttlakó,

Józsa Béla

hasonló szabadságra vágyó népekkel „rendezni végre közös dolgainkat“ itt Erdély annyi szenvedésen átment földjén és az egész Dunavölgyében. Mert lehet ugyan régi politikai receptek szerint foltozni a dolgokat, s azt a hitet is lehet kelteni, hogy minden jól halad, de mi látjuk a fejlődés irányát, mint ahogy láttuk a háborúba való rohanásunkat és fasizmus bukásának bekövetkeztét. Tudjuk azt is: mozgósíthatnak kint a világban és itt nálunk is a fejlődést gátló erők minden tartalékot és minden fogást, a fejlődés ereje erősebb mindennél, a felszínre tör. S ahogy ma a semmivé zsugorodott diktátor Mussolini joggal sóhajthat fel — hajl milyen hatalmas is voltam a tegnap, úgy az elnyomott népek és osztályok milliói is megállapíthatják holnap: milyen parányiak voltunk a tegnap. De idézhetnék könyvből is hosszú sorokat, amit az idő azóta igazolt s amit mi azóta is vallunk.

Ehelyett azonban várjuk a demokráciához hű maradt erdélyi magyar értelmiség hangját. Nyíltat és félreérthetlent.

Nemzetmentésről már annyit hallottunk, kezdjük hát meg ezt a gyakorlatban a nemzet alkotó elemén, a magyar emberen. Védjük meg a még élő magyar életet. Hiába fogadkozik a kormány és biztosít a suttogó propaganda, hogy nem adunk több katonát, ma is mennek innen Erdélyből a frontra áldozatául egy összeomló fasiszta rendszernek. Ennek az azonnali megakadályozása, a béke azonnali megteremtése, ez ma a döntő kérdés.

Az országon belül egy pokoli hatalom szötte össze-vissza hálóját s amíg Rajniss Ferenc Bécsben áruja a hazát, addig itt bent aljas spionok a gazdasági kifosztás s katonai és politikai hírverés munkáját végzik zavartalanul élén Atzél-lal és társaival, de szabadon működik tovább a nyilas párt is, és Rajniss az Imrédy lapja veszi védelmébe a jogos támadásokkal szemben.

Önöknek van lehetősége a szóra, van sajtójuk, várjuk hát, hogy mit tesz- nek ezekben a kérdésekben? Ezeknek az elsöprésére [...].

Ezekben a kérdésekben szolgáljon Képviselő Úr — ne a munkásságnak, ne a parasztságnak —, hanem — az egész országnak.

Az Ön udvarhelyi beszéde nemrég szinte segélykiáltás volt. Fogadja e sorokat is annak erről az oldalról, s egyben bocsássa meg, hogy csak így névtelenül írok, de mint ahogy már említettem, nálunk ma is a Bach-korszakban idegen uralkodnak, s a kezük még messzire elér. Ha segít ennek a kéznek a megkurtításában, akkor talán nemsokára névvel is jelentkezik

1943. augusztus 10.

egy magyar munkás.

A levélhez mindössze annyi tárgyi magyarázatot kívánok fűzni, hogy *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* című könyvem 1932-ben, az Erdélyi Fiatalok falufüzeteinek negyedik köteteként jelent meg, s a *Korunk* (Méliusz József) és a haladó román sajtó részéről is kedvező fogadtatásban részesült. Marxista értékelését az új *Korunkban* Gáll Ernő jegyezte (1969. 7.). A levélben említett politikusok közül Albrecht Dezső a Teleki Béla-féle Erdélyi Pártnak, Rajniss Ferenc az Imrédy Béla vezette Magyar Megújulás Pártjának irányítói közé tartozott. Atzél Ede a Wesselényi Lövészegylet nevű fegyveres alakulat vezetője volt.

Ami magát a levelet illeti, nem tudtam, ki lehet ez a névtelen „magyar munkás”, de a levél tartalmából azonnal kiderült, hogy a politikai életben alaposan tájékozott baloldali értelmiségiről van szó, aki esetleg munkásból emelkedett vezetővé. A levelet megmutattam néhány képviselőtársamnak, így Vita Sándornak, akivel az Erdélyi Párt ügynevezett „balszárnyát” képviseltük, s aki akkor a párt kolozsvári napilapjának, az *Ellenzéknek* „felelőse” volt. Beszéltem róla baloldalinak ismert barátaimmal is,

Balogh Edgárral, Demeter Jánossal, Jordáky Lajossal. Amikor kételyemet fejeztem ki az iránt, hogy a levelet valóban munkás írta, Demeter János olyanforma magyarázatot adott: munkásaink kezdik elérni az értelmiségiek szintjét. Egyikük sem közölte, ha esetleg tudta is, hogy ki írta a levelet.

Végül is leültem, és megírtam válaszómat a levélre. Hosszas huzavona után az *Ellenzék* 1943. szeptember 28-i számában jelent meg. A cenzúra egy helyen 14, egy másik helyen 4 sort törölt belőle, éppen azokat a helyeket, ahol a románsággal szemben az Atzél és társai által elkövetett atrocitások ellen foglaltam állást. Válaszom több ponton eltért a névtelen magyar munkás állásfoglalásától, de leszögeztem, hogy kitarok *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* című idézett könyvemben kifejtett alap gondolatok mellett, vallom azt, hogy a munkásokoztálynak magának kell kiválasztania vezetőit, és az értelmiségnek a nép oldalán a helye. Több kérdésre, amit a levélíró felvetett, már csak a cenzúra miatt sem lehetett a sajtóban kitérni; a cenzúrától nem védett a mentelmi jog. Cik-
kem főbb részei a következők:

Válasz egy ismeretlen magyar munkásnak

Névtelen levelekre nem szokás válaszolni, s ma olyan idöket élünk, hogy aki a közéletben szerepel, gyakran kap nyomtatott vagy kézírásos felhívásokat ismeretlen erökkel való összefogásra, különbékére és fenyegető sorokat arra az esetre, ha egyik vagy másik szelsőség átveszi a hatalmat. S ha most mégis egy névtelen levélre szeretnék a nyilvánosság előtt válaszolni, az azért van, mert az én munkásom, akinek nem tudom a nevét és a címét, nem fenyegetőzik, hanem csak őszintén beszél, és helyébe őszinte beszédet kíván. Komolyabb idöket élünk annál, minthogy válasz nélkül lehetne hagyni egy őszinte megnyilatkozást olyan valaki részéről, aki [...] a százszor leomlottnak hirdetett, de sajnos, még mindig fennálló társadalmi válaszfalak túlsó oldaláról nyújtja a kezét a magyar értelmiség felé. Ez a névtelenségbe burkolózó őszinteség többet ér, mint akárhány nagyon is személyes és szóvirágos megnyilatkozás, ami azt a hamis látszatot kelti, hogy a munkáskérdés megoldást nyert, s ha a nemzeti társadalom és a munkásság között súrlódások vannak, akkor az csak néhány agitátor munkája. Pedig van munkáskérdés, és az egység hangoztatásával ez a kérdés nem oldható meg, mert egységnek éppen az egységet zavaró körülmények kiküszöbölése az előfeltétele, s aki az egységet csak hangoztatja, de a problémák megoldását nem keresi, az egy végzetes circulus vitiosusnak esik áldozatául.

Az ismeretlen munkás tizenegy évvel ezelött megjelent könyvem, „Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés”-ből indul ki, amelynek a megálmptításait felfogása

Válasz egy ismeretlen magyar munkásnak

24.
1943
szept.
28.
11.12.13.

Nevelési levelekre nem szokás válaszolni s ma olyan idöket élünk, hogy aki kellett azokkal szemben, akik aszerint ítélik meg az ország és népet, másként

Mikó Imre válasz-cikke

szertint az idő igazolta és azokat a munkásság ma is magáénak vallja. Ezzel szemben azt találja, hogy az értelmiség egy része tért le arról az útról, amelyen... elindult és politikai szervezkedésünkre is az az irányzat gyakorol döntő befolyást, amelyet ő a szabadság ellenségének és sírásójának nevez. Állításának alátámasztására nevezet sorol fel és jelenségekre mutat rá, kiemeli a munkáskérdést és a nemzetiségi kérdést, és arra szólít fel, cáfoljam meg, ha ez nem így van.

A továbbiakban idézett munkám végkövetkeztetéseit igyekeztem az új helyzetre vonatkoztatni, s hivatkoztam arra, hogy minden országnak sajátos módon kell megoldania problémáit. „A világ-gazdasági és nagyhatalmi erők legfeljebb a szelet adhatják vitorlánkba — írtam —, de mi nem pusztán sodródni akarunk, ami az elsodrás veszélyével jár, hanem dolgozni akarunk abba az irányba, amely felé a világválságból értekeink és érdekeink megőrzése mellett kiút mutatkozik.” Helyeslően hivatkoztam Teleki Bé-

lának egy nemrég azelőtt elhangzott beszédére, amely a szicíliai partraszállás következményeivel számolva előző politikájához képest bizonyos engedményeket tartalmazott. A munkáskérdésre rátérve két jelenséggel szemben foglaltam állást. Az egyik a munkáskövetelések teljesítésének elodázása azon a címen, hogy háború van. A másik a külső beavatkozás a munkásmozgalomba, a fasiszta Nemzeti Munkaközpont támogatása a szervezett munkásság autonóm testületeinek terhére. Többek között ezeket írtam:

Az értelmiség és a munkásság harcának párhuzamosan kell haladnia, de a szerepeket összecserélni sem szabad. A munkásnak önmagából kell vezetőit kitermelnie, olyanokat, akik az ő életét élik, és sorsában osztoznak, s nem szabad olyan értelmiségiek értelmetlenségei után indulnia, akiknél a munkásosztályba való kirándulás karriert vagy a hatalom megszerzésének eszközt jelent. A munkásságnak a jobb megélhetésért, nagyobb munkateljesítményi lehetőségért való harcával kell szolgálnia a közösség céljait, az értelmiségnek a népi alapokon nyugvó nemzet erejének és egységének fokozása érdekében kell a munkáskövetelésekkel szolidaritást vállalnia. Csak így képzelhető el „a dolgozó tömegek és a becsületes erdélyi magyar értelmiség igazi őszinte összefogása a pártkereteken és osztálykorlátokon átnyúlva” — *amint az ismeretlen munkás levelében írja. Mert abban is igaz van, hogy erre, de csakis erre a tiszta célok érdekében és célirányos munkamegosztással történő összefogásra éppen most van szükség, amikor „a történelem legsúlyosabb viharába kerültünk bele mi magyarok, amikor ez a vihar úgy az egész népünk, mint egyéni életünket is ellepetheti, s amikor ennek megakadályozása minden becsületes embernek kötelessége”.*

A nemzetiségi kérdésre vonatkozó álláspontomat a cenzúra húzásai miatt még ennyire sem fejthettem ki. Ilyen részek azonban mégis megmaradtak: „Hivatkozik még a levélíró a nemzetiségi kérdésre, amit az erdélyi falura vonatkoztatva tettem tizenegy évvel ezelőtt vizsgálat tárgyává. Ezen a téren sincsen semmi revidálni valóm. Ma is vallom, mint ki-

sebségi sorsban, az időszerű erdélyi programot: a falusi magyarság megtartása, továbbfejlesztése és az együttélő népekkel való együttműködés megteremtése, »ez a mi munkánk és nem is kevés«.

Ebben a József Attila-i szellemben ítélem el a más nemzetiségűekkel szemben elkövetett durvaságokat cikkem befejező, ki nem cenzúrázott részében:

tartani s az erőszak akkor is erőszak marad, ha annak igazolására olyan célokat hoznak fel, amelyek az eszközt szentesíteni látszanak.

Az, akit a sérelem vagy fenyegetés ért, nemzeti öntudatában csak megerősödik, a szó vagy tett pedig visszaüt, mint a bumeráng arra a magyarságra, melynek természetétől és jellemétől távol áll a gyenge és védtelen bántalmazása. Nincs veszedelmesebb dolog a „betyáros magyarság“-nál, írta száz évvel ezelőtt Wesselényi Miklós, a munkásság pedig biztos lehet afelől, hogy azok, akik a magyar reformot írták zászlójukra, nem fogják a magyar reformoknak ezt a nemes hagyományát sem megtagadni.

Ha a munkásság is így látja a magyar élet alapvető kérdéseit, ha tisztázódnak elvek és félreértések és felrajzolódnak előttünk közös sorsunk közös célkitűzései, akkor lehet a nagy összefogás értelmiségi és munkásság között, magyarság közt, akik tudják, hogy mit akarnak, és ezért tollal, kalapáccsal és fegyverrel készek megharcolni a maguk harcát.

MIKÓ IMRE

Részlet Mikó Imre
megcenzúrázott cikkéből

Azok a jelenségek, amelyekre az ismeretlen munkás rámutat, közismertek és sajnálatosak. Sajnálatosak azért, mert vannak az igazságnak és emberiségnek bizonyos elemi szabályai, amelyeket még az ellenséggel szemben is be kell tartani, s az erőszak akkor is erőszak marad, ha annak igazolására olyan célokat hoznak fel, amelyek az eszközt szentesíteni látszanak.

Az, akit a sérelem vagy fenyegetés ért, nemzeti öntudatában csak megerősödik, a szó vagy tett pedig visszaüt, mint a bumeráng arra a magyarságra, melynek természetétől és jellemétől távol áll a gyenge és védtelen bántalmazása. Nincs veszedelmesebb dolog a „betyáros magyarság“-nál, írta száz évvel ezelőtt Wesselényi Miklós, a munkásság pedig biztos lehet afelől, hogy azok, akik a magyar reformot írták zászlójukra, nem fogják a magyar reformoknak ezt a nemes hagyományát sem megtagadni.

Ha a munkásság is így látja a magyar élet alapvető kérdéseit, ha tisztázódnak elvek és félreértések és felrajzolódnak előttünk közös sorsunk közös célkitűzései, akkor jöhet a nagy összefogás értelmiség és munkásság között [...], akik tudják, hogy mit akarnak, és ezért tollal, kalapáccsal és fegyverrel készek megharcolni a maguk harcát.

MIKÓ IMRE

Két hét múlva újabb levelet kaptam, munkástól, aki most sem árulta el nevezetét. Kézírással, az ismeretlen magyartól.

Képviselő úr!

Őn a napokban egy önhöz intézett levelemre az „Ellenzék“ hasábjain a nagy nyilvánosság előtt válaszolt. Nagyon sajnálom azt, hogy teljes véleményét nem ismerhettem meg az általam felvetett kérdésekben, tekintve, hogy a cenzúra megnyírta a cikket. Mondhatnám azt is most, hogy ez az eset is engem igazol, a levelemben vázolt helyzetünket, kiszolgáltatottságunkat jellemzi — s még csak nem is egy munkást, hanem egy mentelmi joggal rendelkező képviselőt akadályoznak meg gondolata közlésében —, de nagyon keserű íze volna ennek az elégtételnek. Hiszen a cenzúra kérdése csak egy része az idegen befolyás érvényesítésének, a többi még ennél is súlyosabb. A Kállay-kormány elismerte újra a

csúfosan megbukott és új életre injekciózott Mussolini-kormányt, honvédeink újra a legborzalmasabb harcokba — és a biztos pusztulásba — kerültek a keleti fronton, és erről még büszke hadijelentést is ad ki a kormány, ahelyett, hogy hazahozásukra tenne lépéseket.

Cikkének hangja azonban arra készlet, hogy most még nyíltabban, még őszintébben szögezzem le álláspontomat, ami — tudom sok-sok ezer magyar munkás véleményét is fedi — azokban a kérdésekben, amit múlt levelemben nem érintettem s azokban, amikben cikkével nem értek egyet.

Röviden összefogva én azt írtam, korábbi levelemben:

Az erdélyi munkásságra az Erdélyi Párt segítségével egy fasiszta célkitűzésű szervezetet, a Nemzeti Munkaközpontot szabadítottak rá, amelyeknek képviselői a munkásság nevében beszélnek, mondván, hogy a munkásság egységesen sorakozik föl mögöttük. S megállapítottam azt is, hogy az az egység olyan, mint az olasz munkásság egységes felsorakozása volt Mussolini mögött, még a bukását megelőző órákban is, egészen addig, amíg ennek a munkásságnak alkalma nyílt megmutatni, hogy igaz, hogy egységes, de Mussolini ellen, és a fasiszma gyűlöletében. Azt írtam, hogy az Erdélyi Párt a szabadság ellensége és sirásója, a párt vezetésére az az Albrecht Dezső, báró Aczél és társai gyakorolnak döntő befolyást, akik adott pillanatban tömeggyilkossággal akarják a demokratákkal szemben gyűlöletüket levezetni, a román kérdést pedig úgy oldanák meg, hogy Aczél szerint: „minden oláht kiirtunk“.

Leszögeztem, hogy ez mennyiben nem szolgálhatja sem a magyar egységet — amiről azóta Tamási Aron éppen az Erdélyi Párt gyűlésén állapította meg, hogy ilyen egység nincsen is —, és nem szolgálja a román néppel való meg egyezésétünk sem.

Azt írtam: az országon belülről egy pokoli hatalom szötte össze-vissza hálóját, s míg Rajniss Ferenc Berlinben árulja a hazát, addig itt bent aljas spionok a gazdasági kifosztás s a katonai és politikai hírszerzés munkáját végzik zavartalanul, de szabadon működik tovább a nyilas párt is, Imrédy lapja pedig szabadon védi Rajniss-t a jogos támadásokkal szemben. S idézve könyvéből, az erdélyi értelmiségiek feladatáról szóló részt, határozott kiállást kértem, fentiekkel szemben.

Képviselő úr a cikkében sokban igazat adott nekem igaz, de aztán olyan megállapításokat tett, amivel nem értek egyet, s amiről a súlyos helyzetünknek megfelelő higgadsággal, de kellő nyers őszinteséggel kell megmondjam a véleményemet.

Képviselő úr mintegy jóváhagyásul az általam fölvetett munkáskérdés jogosságának, azt írja: „a munkáskérdés megoldását nem lehet többé elodáztatni, a háborúra való hivatkozással“ [..].

Az Erdélyi Párt most ugyancsak fokozottabban foglalkozik a munkáskérdéssel. Sorba rendezik a Nemzeti Munkaközpont konferenciákat a Székelyföldön, Kolozsváron és másutt, delegációznak a lakbérfelemelés kérdésében, tudom, lesz is eredménye, hiszen mi sem könnyebb, ha hatalom van a kézben, mint szorítani egyet, hogy aztán engedjenek a szorításon egy parányit és a tájékozatlanok előtt a javulás hitét keltsék, mint e „munkásságért folytatott harc“ eredményét. De keserű lesz az ilyen eredmény, s a munkásság ha ebben bizna, könnyen megérvé, hogy az Irisz, a Dermata körüli s a vasút melletti negyedek dolgozói az NMK által „kiharcolt“ olcsó lakbérű lakások romjai alatt lelik majd halálukat egy közeli bombázás alatt a kormány és az Erdélyi Párt háborús politikája következtében. A Nemzeti Munkaközponton át pedig éppen azért folyik ez a „munkásmentő“ propaganda, hogy támaszt kapjon a kormány háborús politikája.

De ön is azt írja: „A háborús teljesítmény a munkásság jólététől függ.“ Milyen háborús teljesítmény? Nagyobb darab kenyeret a vasúti munkásnak, csak azért, hogy Hitlernek több mozdonyt szállíthassanak? Ön nagyon jól tudja, hogy a háromszéki székelyeknek 1848—49-ben nem kellett béremeies, sőt még bér sem, dolgoztak éjjel-nappal, mert tudták, hogy a szabadságuk védelme a munkájuk értelmé. A Balkán partizánjai sem állnak elő bérkövetelésekkel, az életüket adják a megszállók elleni harcban. Ez az igazi háborús teljesítmény. De tudják valamennyien, hogy a szabadságukért küzdenek. Itt pedig azért akarják rendezni a munkáskérdést, hogy többet szállíthassunk Hitlernek — hiszen most megint tetemesen emelkedett a németek számára a kivitelnk jelentős tétellel —, hogy még jobban odafűzzék országunkat összeomló uralmához. Azért akarják, hogy az így

„rendezett“ munkásokat felhasználhassák a további háborús uszításhoz eszközül s az ilyen „rendezett“ munkásszervezetek „lelkes háborús áldozatvállalásával“ könnyebben vigyék véghez a parasztság teljes kifosztását. Mert mindig valakire hivatkoznak: Teleki Béla csak most mondotta Székelyudvarhelyen, hogy azért kell odaadni szívesen a takarmányt, mert ezáltal könnyebbé tesszük a fronton lévő katonák sorsát. Azt nem mondta, hogy legkönnyebbé akkor tennék, ha hazahozták volna őket a biztos pusztulásból, s akkor a parasztoktól sem kellene elvenni a szárazság által meghagyott, kínosan összekapart utolsó szekeér szénát is. [...]

Képviselő úr próbál megnyugtatni, hogy Teleki Bélának az Erdélyi Párt szeptember 12-én elmondott beszéde után „igazán nem kell tartani a munkásságnak attól, hogy az erdélyi politika a szabadsággal és a szocializmussal ellentétes irányban haladna“. Egyáltalán nem nyugtat még, Mi megszoktuk, hogy a dolgoknak nem a burkát, nem a csomagolását nézzük, nem a szónoklatokat, hanem mindennek a magját: a tettet. Ez pedig így áll a gyakorlatban: egyik oldalon szociális Magyarországról, szabadságról beszélnek, ugyanakkor másfelől eljártak a kormánynál, hogy Erdélyben semmiféle politikai szervezkedést ne engedélyezzen az E.P. kivételével. S úgy hallottam, hogy egy ilyen küldöttségben a képviselő úr is részt vett.

De maradjunk még egy kicsit a szavaknál, hogy még jobban rájőjjünk, mennyit érnek. Eddig „világnézeti harcot folytattunk“, keresztes hadjáratot a bolsevizmus ellen, „védtük a nyugatot kelet barbárságával szemben“. Ezt ismételte számtalanszor Bárdossy, Kállay, Antal István* éppúgy, mint Teleki Béla. Most a nagygyűlésen Teleki azt mondotta: „a fasizmus bukásával kitűnt az is, hogy ez a háború nem világnézeti háború, hanem hatalmi érdekek körül forog“. Vajon, most nyugodtabban pihen az a sok tízezer elesett magyar katona az orosz földben s hozzátartozóik boldogabbak —, hogy ezt megtudták?

De tovább megyek: Vajon Mussolini elrablása után, az új fasiszta kormány megalakulása után, s hogy a Kállay-kormány sietve elismerte ezt a kormányt — vajon nem-e újra világnézeti harcot folytatunk? Úgy látszik, igen. Kállay a napokban egy török újságtírnak adott nyilatkozatában szögezte le, hogy: „harcunk tehát a kommunizmus és az oroszok elleni nemzeti harc.“ De hát akkor mi volt a Jugoszláviával szembeni fellépésünk, amellyel a támadás előtt napokkal kötött Teleki Pál örökbarátsági szerződést? S miért üzentünk hadat Amerikának?

Tényleg szabadságharc ez. Egy maréknyi reakciós sötét erő Hitlerrel összeforrott harca az elnyomás, a kifosztás szabadságdért, minden emberi és nemzeti érzés és jog megsűfolásáért. S ennek érdekében változnak a szavak, úgy látom Kállaynál és Telekinél más- és másképpen, aszerint, hogy hol és kinek mondják el, főképp, hogy mikor. Nem megnyugtatás hát a Teleki Béla beszéde, hanem mézesmázgag és részben fenyegetés, de mind a kettőnek — úgy gondolom — kevés lesz az eredménye. [...]

Magyar politika csak magyar talajból fakadhat. De vajon magyar talajból fakadt a háborúba lökésünk? Teleki Pál írta valahol, hogy nekünk magyaroknak még székeink sem voltak, amikor már tanácskoztunk. Most pedig a talán Magyarországot vesztét is jelenthető háborúba lépésünket megtárgyalta-e bár legalább a munkásság, parasztság döntő részét magában nem foglaló parlament? Úgy tudom, még a Teleki-kormány sem tudott arról, hogy Hitler-barát tisztok, Werth Henrikék** megegyeztek a németekkel a német hadseregnek Magyarországon való átengedése a szövetséges Jugoszlávia ellen. Majd az a Bárdossy taszított még mélyebbre a háborúba, aki annak idején kisebbségi sorsunkban mint bukaresti követ erőszakolta ki a romániai Magyar Párt paktumát az egy napra rá megbukott fasiszta Goga-kormányjal. S emlékszünk még nagyon jól arra, hogy a paktum ellenzőit milyen bánásmódban részesítették akkor úgy magyar, mint román „hivatalos“ részről.

S vajon magyar talajból fakadtak a zsabljai, az újvidéki tömeggyilkosságok, ezer és ezer ártatlannak a legyilkolása, a zsidó és román munkaszolgálatosokkal szembeni embertelen magatartás, s a sok, még Hitlert is túllícitáló fajvédelmi törvény és intézkedés átvétele?

Úgy látszik, a magyar talajból sok minden fakadhat, s éppen ez tesz minket még fokozottabban gyanakodóvá az Erdélyi Párt politikája iránt, amely túlságosan

* Nemzetvédelmi propagandaminiszter.

** Werth Henrik vezérkari főnök volt a Szovjetunió elleni támadáskor.

hangsúlyozza az utóbbi időben, hogy se nem jobboldali, se nem baloldali, hanem magyar. [...]

Magyar talajból csak a béke vágya fakadhat, s ha a békéért folytatott küzdelmünkben kerülünk szembe akármilyen elnyomóval, akkor fakadni fog a harc akarata is az elnyomóval szemben, mint történelmünk során annyi sokszor. De ezért aztán nem fog pirt égetni a szegyen, mint a mostani két esztendő „hősi harcainkért“.

*

Örömmel idézem cikkének a nemzetiségi kérdést illető sorait, hogy: „Ezen a téren nincs semmi revidálni valóm. Ma is vallom mint kisebbségi sorsban azt az örökké időszerű erdélyi programot: a falusi magyarság megtartása, továbbfejlesztése és az együttélő népekkel való együttműködés megteremtése.“ Azóta olvastam újra az ön 1935-ben megjelent könyvét „Erdélytől Európáig“ s benne a következő sorokat: „A romániai magyar kisebbség sok tanulságot vonhat le a román nemzetiségi mozgalmakból. A magyarság törekvései ma ugyanazok, amiket a románok már 48-ban a balázsfalvi nagygyűlésen kimondottak s amit konkrét formába 1881-ben öntöttek... Ha ezzel szemben azt látjuk, hogy a magyarság osztálykülönbség nélkül mindinkább proletarizálódik a románság egyes rétegeivel együtt, akkor Goldiş kijelentése a megváltozott körülmények között úgy alkalmazható, hogy nem a románság ellen, hanem a románokkal együtt a román fasizmus és minden erőszak ellen, ami nemzetiséget elnyom, munkást proletárrá tesz, földműves alól kihúzza a földet.“ (28—29.) [...]

Azóta a fenti kijelentések még világosabb értelmet nyertek: ma a felégetett országok tucatjai példazzák a fasizmus borzalmas lépéseit, s itt nálunk Erdélyben — Észak- és Dél-Erdélyben egyaránt, magyar, román, zsidó egyformán nyögjük Hitler pokoli játékának eredményeit — legfennebb e játékhoz szükséges változatokban és különbséggel. Most tehát még parancsolóbb szükség, mint 1935-ben volt, hogy a magyarság a románokkal és más ittlakó népekkel együtt harcoljon mindenféle fasizmus és minden erőszak ellen, s együtt akadályozza meg a sorsunkkal való galád játékot. [...]

Szó van most közelebbiről a képviselőház megnyitásáról, ahol Ön képviselő, van az Erdélyi Pártnak több lapja, ahol ön írhat. Megvan tehát a lehetősége inkább, mint nekünk, annak a bizonyítására, hogy: „azok, akik a magyar reformot írták zászlójukra, nem fogják a magyar reformkornak ezt a nemes hagyományait megtagadni.“

Várjuk ezt a bizonyítást.

Kolozsvár, 1943. október 13.

Tisztelettel
Egy névtelen magyar munkás

Nemsokára újabb, rövidebb levél érkezett.

Képviselő Úr!

Csak a napokban írtam Önnek. Tudom, hogy arra nem fog válaszolni, pedig éppen olyan őszinteséggel és nyíltsággal írtam meg, mint az első leveletem. De hiszem, hogy eljön az az idő, amikor majd személyes beszélgetésben vizsgálhatjuk meg, hogy melyikünk álláspontját igazolta az idő. Ha addig élünk. Mert éppen erről akarok most írni. Az a bizonyos „kéz“, amiről első levelemben írtam, máris messzire kinyúlt. Napok óta megdöbbenéssel beszélnek Kolozsvár gyáraiban és a külvárosokban, hogy egy idő óta nagyon sokan tűnnek el titokzatosan. Magyarok, románok, zsidók egyaránt. Hogy hová lesznek? Beszélnek Szamosfalva kinzókamrájáról, ahol a középkort is megszegyenítő barbársággal verik az embereket. Azt mondják, azért, mert békét akartak. Ezen az alapon azonban elrabolhatják az ország összes lakóit, hiszen békét akar a falu minden parasztja, azt akar valamennyi munkás, és békére vágyik minden polgár. [...]

Képviselő Úr! Magyarország sorsa úgysem ezekben a kinzókamrákban fog eldőlni, még ha ezrével vernék is agyon az embereket. De Magyarország jövője sok-

Képvisező Józsa

Én a napokban írtam Önnek. Tudom, hogy arra nem fog válaszolni, pedig olyan színtelenségrel és nyíltsággal írtam meg mint az első leveleket. De hiszen hogy eljön az az idő amikor majd személyes beszélgetésben vizsgálhatjuk meg, hogy melyikünk álláspontját igazolta az idő. Ma addig élünk, mert éppen arról akarsz most írni. Az a bizonyos "kéz" aziról első levelemben írtam már a keresztre kinyúlt. Napok óta megdöbbentéssel beszélek Kolozsvár gyaraitan és a külvárosokan, hogy egy idő óta nagyon sokan tűnnek el titokzatosan. Magyarok, románok, zsidók egyaránt. Hogy hová lesznek? Beszélnek szarva falva kínzókamrájáról, ahol a középkort is megsemményítő barbársággal verik az embereket. Ist mondják azért mert bűzöt akartak. Ésen az alapon azonban elrabolhatják az ország összes lakóit, hiszen békét akar a falu minden uraságja, azt akar val mennyi munkás és békére vágyik minden polgár.

Józsa Béla gépírási levele

ban függ attól, hogy ezeknek a barbárságoknak a megszüntetésére mennyi bátorsággal lépnek ki legalább azok, akik eddig is bizonyosságot adták annak, hogy a társadalmi fejlődést nem akarják bikacsökökkel megállítani, mert tudják, az ügyis hiábavaló.

Kérem képviselő Úr, tegye meg a szükségesnek vélt lépéseket, megtudni, hogy mi történik Szamosfalván az elhurcolt emberekkel.

Kolozsvár 1943. okt.

Tisztelettel: a névtelen magyar munkás

Én akkor már többet tartózkodtam Budapesten, mint Kolozsvárt. Személyes tapasztalatból tudtam, hogy a kormány Szamosfalváért a katonákra hárítja a felelősséget, azok német nyomásra hivatkoznak.

November utolsó napjaiban kerestem fel az országházban Balogh Edgár és Senczei László azzal a hírrel, hogy Józsa Bélát meggyilkolták Szamosfalván. — Ki nek mondjuk el? — kérdezte Balogh Edgár. — Már elmondtuk Bajcsy-Zsilinszky Endrének, most elmondjuk neked. — Tőlük tudtam meg, hogy az én névtelen „magyar munkás“-om Józsa Béla volt. Felkerestem Keresztes-Fischer

Ferenc belügyminisztert, aki a kormányon belül a nyugatbarát irányzatot képviselte, s akit ezért a németek később szintén deportáltak. Azt mondta, nem tud a dologról. Szamosfalván — úgy mond — nem az ő emberei működnek, hanem a kémelhárító. Ígérte, jelentést kér. Pár nap múlva másodszor is felkerestem. A jelentés megjött: a halál oka — éhség-sztrájk.

A személyes megbeszélés, amire Józsa Béla levelében célzott, sohasem jöhetett létre. Másfél évtized múlva olvastam egy államvizsga-dolgozatban, hogy az itt közölt harmadik, októberi keltezésű levél Józsa Béla utolsó írása volt.